

НІКІТІНА-ДУДІКОВА Г. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.34>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ

Стаття присвячена висвітленню питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей.

У статті ілюструються положення, що доказування ґрунтується на законах і категоріях діалектики та формальної логіки і, по суті, є нероздільним поєднанням практичної та розумової діяльності учасників, що здійснюють кримінальне процесуальне доказування, що здійснюється також за допомогою використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Розглянуто питання використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, які чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом.

Констатовано, що у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей спеціальні знання, які безпосередньо передбачені процесуальним законодавством, можна застосовувати за двома основними формами: пошук і фіксація слідів цього кримінального правопорушення та призначення і проведення експертиз.

Окреслено питання використання спеціалістів, зокрема: інспекторів-криміналістів, педагога, психолога, лікаря під час розслідування досліджуваного виду кримінального правопорушення.

У статті запропоновано визначення поняття судової експертизи, на підставі аналізу наукових підходів до цього питання.

Розглянуто експертизи, які призначаються під час розслідування кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей за двома основними групами, що спрямовані на: ідентифікацію особи правопорушника та речових доказів; дослідження учасників вчинення кримінального правопорушення і речових доказів.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, спеціальні знання, експертизи.

Nikitina-Dudikova G. Yu. Using of special knowledge in the investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children

The article concludes that the establishment of such an objective reality is possible only through criminal procedural evidence that meets the requirements of scientific knowledge. Obtaining evidence in the process of evidence is also carried out through the use of special knowledge in the investigation of criminal offenses.

It is emphasized that the current legislation of Ukraine does not provide a definition of «special knowledge», although this term is used in regulations.

It is established that in the scientific literature special knowledge is defined as the result of mastering a certain level of knowledge and skills in a particular profession and specialty, which is not well known, in the objective aspect of special knowledge includes knowledge from any field of human activity. structures and boundaries belong to the sphere of legal interpretation, and in each case they are carried out by the law enforcer.

The use of special knowledge in the investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children, which are clearly regulated by the criminal procedure law, is considered.

The issues of using special knowledge, which are directly provided by the procedural legislation, are covered, and it is established that they can be applied in two main forms: search and fixation of traces of this criminal offense and appointment and examination.

Forensic examinations appointed in criminal proceedings during the investigation of criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children are considered, according to two main groups, aimed at: identification of the offender and material evidence; research of participants in the commission of a criminal offense and physical evidence. The first group includes the following examinations: trasological, materials, substances and products, handwriting, portrait, odorological, genotypic, forensic examination of physical evidence. The second group includes: forensic examination of living persons, forensic psychiatry, forensic psychology, art history, computer science.

Key words: criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity of children, special knowledge, expertise.

Постановлення законних й обґрунтованих процесуальних і судових рішень залежить від вимоги повного та об'єктивного з'ясування обставин кримінального правопорушення, тобто встановлення істини в кримінальному провадженні, а отже, дотриманню основних засад гносеології. З огляду на гносеологічний зміст, кримінальне процесуальне доказування обставин кримінального правопорушення є одним із видів пізнання, яке має ґрунтуватися на методологічних вимогах щодо того, що його метою має бути пізнання об'єктивної дійсності за конкретним кримінальним провадженням, не обмежуючись виключно формальним вирішенням справи по суті.

Встановлення такої об'єктивної дійсності можливе виключно шляхом кримінального процесуального доказування, яке відповідає вимогам наукового пізнання.

Предметом доказування в кримінальному провадженні є пізнання закономірностей щодо об'єкта і предмета посягання кримінального правопорушення, кримінально караного діяння або бездіяльності, наявність вини й складових, що характеризують ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, особу потерпілого, наявність віктимологічного зв'язку між ними. А тому доказування ґрунтується на законах і категоріях діалектики та формальної логіки і, по суті, є нероздільним поєднанням практичної та розумової діяльності учасників, що здійснюють кримінальне процесуальне доказування.

Отримання доказової інформації в процесі доказування здійснюють також за допомогою використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Чинне законодавство України не надає визначення поняття «спеціальні знання», хоча цей термін використовують у нормативно-правових актах.

У Законі України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. У ч. 2 ст. 16 цього Закону зазначено, що метою атестації працівників державної спеціалізованої установи, які залучають до проведення судових експертиз та/або

беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи, є оцінка рівня їх спеціальних знань і відповідність займаній посаді [1]. Термін «спеціальні знання» використовують і в КПК України для визначення понять «експерт» і «спеціаліст».

Однак у нормативних документах немає чіткого визначення поняття спеціальних знань, не висвітлено його зміст і суть, не розмежовано спеціальні й неспеціальні знання, що призводить до виникнення проблеми, яка полягає в неможливості скласти перелік усіх галузей знань, усіх вчень, теорій, наук та їх галузей, матеріал яких відрізняється від загально-відомих знань.

У науковій літературі спеціальні знання визначають як результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності в конкретній професії та спеціальності, яка не є загально-відомою.

Загалом обираючи такий підхід за основу, науковці у сфері юриспруденції конкретизують визначення спеціальних знань, з огляду на предмет дослідження.

На думку А. Д. Євтушенко, спеціальні знання в кримінальному процесі – це знання об'єктивних закономірностей здійснення процедури встановлення (пізнання) обставин розслідуваного злочинного діяння за його наслідками (слідами) певного виду, якщо ця пізнавальна процедура не є очевидною для широкого загалу [2, с. 118].

Спеціальні знання Б. В. Романюк розглядає як сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють спеціалісти в межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва й ремесла і, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, використовують їх для успішного виконання завдань кримінального судочинства [3, с. 57]. Аналогічну думку поділяє і О. В. Бишевець [4, с. 192].

Не змінюючи сутнісного наповнення поняття, В. М. Ревака використовує термін «спеціальні пізнання», який він тлумачить як сукупність будь-яких пізнань на сучасному етапі їхнього розвитку в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отриманих унаслідок професійної підготовки та фахової освіти, за винятком професійних правових пізнань суб'єкта доказування (органу дізнання, слідчого, прокурора, суду), використовуваних з метою виявлення та розслідування злочинів у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом [5, с. 177].

В об'єктивному аспекті до спеціальних знань належать знання з будь-якої сфери людської діяльності, а визначення їх структури й меж належить до сфери правотлумачення, і в кожному окремому випадку їх здійснює правозастосовувач [6, с. 73].

Ми поділяємо позицію А. М. Лазебного, згідно з якою спеціальні знання – це знання, уміння та навички конкретно визначеної особи, що не є загальнодоступними й загально-відомими, необхідні для вирішення конкретних питань, які належать до виключної компетенції органів досудового розслідування чи суду для встановлення об'єктивної дійсності в кримінальному провадженні, застосування яких здебільшого потребує додаткових пристроїв і засобів [7, с. 122].

На підставі емпіричних даних вважаємо за необхідне розглянути використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, які чітко регламентовані кримінальним процесуальним законом.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей спеціальні знання і навички першої групи, тобто ті, які безпосередньо передбачені процесуальним законодавством, можна застосовувати за двома основними формами: пошук і фіксація слідів цього кримінального правопорушення та призначення і проведення експертиз.

Пошук і фіксацію слідової картини кримінального правопорушення здійснюють за допомогою спеціалістів, яких залучає слідчий до проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема інспекторів-криміналістів, які володіють техніко-криміналістичними знаннями.

Інспектори-криміналісти, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях, розширюють обсяг і підвищують якість фактичних даних за допомогою використання напрацьовань

криміналістичної техніки, що дає змогу більш повно та всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження, визначають якість та результати розслідування.

Спеціальні криміналістичні знання – це навички й уміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів у процесі розкриття, розслідування й попередження кримінальних правопорушень, набуті суб'єктом пошуково-ідентифікаційної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, що ґрунтуються на системі спеціальних криміналістичних знань [7, с. 131].

До спеціальних криміналістичних знань належать техніко-криміналістичні засоби й методи виявлення, фіксації, вилучення та дослідження матеріальних слідів, зокрема таких як: криміналістична фотографія, звуко- й відеозапис; криміналістичне слідознавство; криміналістичне зброезнавство; криміналістичне документознавство; криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини.

У контексті особливостей механізму вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей найдоцільнішим є залучення інспекторів-криміналістів до проведення огляду місця події. Використання спеціально криміналістичних знань під час проведення слідчої (розшукової) дії сприятиме виявленню та вилученню непомітних і малопомітних слідів вчинення кримінального правопорушення, а отже, якіснішому проведенню розслідування загалом [8, с. 6].

Залучення інспекторів-криміналістів до проведення слідчих (розшукових) дій безпосередньо визначає встановлення слідів і речових доказів вчинення кримінального правопорушення. Тому постійне техніко-криміналістичне супроводження проведення слідчих (розшукових) дій є вкрай важливим.

Різновидом участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях є участь педагога та/або психолога в проведенні допиту неповнолітньої особи. Участь педагога в допиті має на меті сприяти забезпеченню прав і законних інтересів неповнолітніх.

Однак невизначеність виконуваних функцій з боку педагога або психолога під час проведення слідчих (розшукових) дій призводить до різночитання його обов'язків під час їх проведення. Учені А. В. Іщенко і М. М. Гуренко доводили необхідність визначення в новому КПК України узгоджених термінів «перекладач», «лікар», «педагог» [9, с. 30]. Цю думку поділяв А. С. Симчук, пропонуючи внести зміни до КПК України, доповнивши його ст. 72-1 «Педагог» [10, с. 147].

Проаналізувавши наукові підходи, ми вважаємо слушною позицію, за якою педагог наділений процесуальним статусом спеціаліста. Педагог і психолог – спеціалісти, оскільки вони є компетентними особами, які володіють спеціальними знаннями, необхідними слідчому (суду) для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у справі. Ми також обстоюємо позицію Р. С. Холода, який вважає, що виокремлення педагога як особливого самостійного суб'єкта є недоцільним, тож бажано вважати, що це суперечить КПК України [11, с. 211].

Водночас залучення педагога, психолога до участі в проведенні допиту як спеціаліста містить законодавчі прогалини, оскільки чинний КПК України не містить чіткого механізму визначення, у яких випадках залучають педагога, а в яких – психолога, якою має бути кваліфікація відповідного спеціаліста. Крім того, процесуальний закон не містить інформації щодо того, чи має бути допитувана дитина знайома з педагогом, психологом, які беруть участь у допиті.

Саме слідчий поліції вирішує питання щодо залучення відповідного фахівця з метою створення відповідного психологічного контакту, який унеможливив би негативний психологічний вплив на неповнолітнього не тільки ним, а й іншими учасниками кримінального провадження [12, с. 397].

Іншим спеціалістом, який може бути залучений до проведення слідчих (розшукових) дій, є лікар. Участь лікаря в слідчих (розшукових) діях передбачена під час проведення таких слідчих (розшукових) дій: допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять

у присутності, за необхідності, лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК України); у разі пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти (ч. 8 ст. 228 КПК України); огляд трупа слідчим, прокурором проводять за обов'язковою участю судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238 КПК України); освідування здійснюють, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 241 КПК України); під час проведення експертизи, зокрема медичної чи психіатричної (ст. 242 КПК України).

Наступною формою використання слідчим спеціальних знань і навичок спеціалістів, регламентованою чинним процесуальним законодавством, є призначення та проведення експертиз.

Одним із головних завдань використання спеціальних знань експертом під час експертизи К. О. Чаплинський визначає сприяння повному та швидкому розкриттю і розслідуванню злочинів, встановлення істини в кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних та обґрунтованих рішень у справі; сприяння виявленню, фіксації та вилученню доказів і з'ясуванню спеціальних питань, що виникають під час проведення слідчих дій [13, с. 236], а також отримання таких нових фактичних даних, які досі ініціаторам проведення експертизи не були відомі та які іншим способом встановити неможливо [14, с. 89].

Судова експертиза, зазначає В. Ю. Шепітько, – це процесуальна дія, що полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або судді речових доказів й інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [15, с. 257].

Водночас Н. В. Тутецька судову експертизу визначає як проведене судовим експертом з використанням спеціальних знань і відповідно до закону дослідження представлених компетентними органами (особою) об'єктів з метою встановлення фактичних даних у справі, що відображають у висновку експерта, який є самостійним видом доказів. Залежно від того, на якому аспекті судово-експертної діяльності акцентовано, судовою експертизою вважають інститут доказового й процесуального права, систему процесуальних відносин, форму використання спеціальних знань, слідчу (розшукову) дію, процедуру дослідження та оформлений за результатами її завершення документ – висновок експерта [16, с. 358].

Сутність проведення експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) самостійного дослідження на основі її спеціальних знань для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, що відображені у висновку експерта, за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду.

Загалом експертизу проводять для виявлення тих фактичних даних, які можуть підтвердити або спростувати факти, що мають юридичне значення. Власне юридичні факти експертиза не встановлює чи не виключає, а тому не передбачено проведення експертизи для з'ясування питань права [17, с. 88].

Отримання об'єктивних результатів проведеного експертного дослідження безпосередньо залежать від своєчасності її проведення, а також правильно обраного предмета дослідження й чіткого формулювання запитань експертам. Водночас такі недоліки, як винесення на вирішення експерта запитань, що виходять за межі його компетенції; неякісне проведення огляду місця події; неналежна якість підготовки матеріалів, які направляють на експертизу; брак необхідних вихідних даних; формальне задоволення або ігнорування клопотань експертів про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертизи; недотримання процесуальних вимог під час призначення експертизи, – ускладнюють процес проведення експертиз, подовжують строки їх виконання та стають причиною того, що експерт вирішує поставлені перед ним питання в імовірній формі або відмовляється від їх вирішення взагалі, а також створюють можливість для допущення експертної помилки. Крім того, зазначені недоліки призводять до затягування строків розслідування, втрати доказової інформації, слідчих помилок, що врешті-решт негативно позначається на якості досудового розслідування загалом [18, с. 22].

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає, що експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [19].

Судові експертизи, що призначають у кримінальних провадженнях під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, ми пропонуємо розглянути за двома основними групами, що спрямовані на: ідентифікацію особи правопорушника та речових доказів; дослідження учасників вчинення кримінального правопорушення і речових доказів.

До першої групи належать такі експертизи: трасологічна, матеріалів, речовин і виробів, почеркознавча, портретна, одорологічна, генотипоскопічна, судово-медична експертиза речових доказів. До другої групи належать судово-медична експертиза живих осіб, судово-психіатрична, судово-психологічна, мистецтвознавча, комп'ютерно-технічна.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Євтушенко А. Д. Концепція спеціальних знань у кримінальному процесі: криміналістичний аспект. Актуальні проблеми криміналістики. Харків : Гриф, 2003. С. 287.
3. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. С. 57.
4. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 192.
5. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. С. 177.
6. Попелюшко В. О. Спеціальні знання в кримінальному процесі та захист. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. Вип. 3 (7). С. 73.
7. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2016. С. 122.
8. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження : метод. рек. / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Харків : Чальцев О. В., 2009. С. 6.
9. Іщенко А. В., Гуренко М. М. Конституційні права та свободи людини і громадянина у проєкті Кримінально-процесуального кодексу України. *Економіка. Фінанси. Право*. 1999. № 12. С. 30.
10. Симчук А. С. Окремі дискусійні питання щодо процесуального статусу педагога у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 146–149.
11. Холод Р. С. Процесуальний статус педагога у справах про злочини неповнолітніх. *Актуальні проблеми вдосконалення кримінально-процесуального законодавства*. 2004. Спецвип. № 1 (16). С. 209–216.
12. Обушенко О. М. Криміналістичне забезпечення проведення допиту неповнолітніх. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 397.
13. Чаплинський К. О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Спецвип. № 57. С. 236.

14. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 89 (Серія «Право»).

15. Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Вид. 4-те, переробл. і доповн. Харків : Право, 2008. С. 257.

16. Тутецька Н. В. Судова експертиза як засіб доказування у кримінальному судочинстві. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ, Маріуполь, 2018. С. 358.

17. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 88 (Серія «Право»).

18. Таран О. В., Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : метод. рек. Київ, 2016. С. 22.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>

